

Т.В. СЕРЕБРЯКОВА,

завідуюча відділом науково-дослідної роботи з рідкісними і цінними виданнями Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова,
м. Миколаїв

**ТВОРЧІ СВІТИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ: РІДКІСНІ ВИДАННЯ ТВОРІВ
ПИСЬМЕННИЦІ З ФОНДУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ
ОУНБ ІМ. О. ГМИРЬОВА**

У 2016 р. Україна відзначає 145-річчя від дня народження Лесі Українки – талановитої письменниці, літературознавця, журналіста, громадської діячки. І сьогодні її поезія та численні статті з різних галузей культури вражають чистотою думок, глибиною образів та яскравістю мови.

У фонді Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова зберігаються рідкісні видання творів Лесі Українки, що вийшли у світ наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. Найціннішою з них є друга прижиттєва збірка поезій «Думи і мрії» [1], що стала епохальним явищем в історії політичної та інтимно-пейзажної лірики. Книга майже остаточно була укладена поетесою у Берліні, де вона перебувала на лікуванні. У бібліотеках та архівах України збереглися епістолярні документи, що засвідчують процес одночасного komponування книги і написання та доопрацювання нових поезій, призначених для неї.

У квітні 1899 р. Леся Українка одержала від дирекції Українсько-руської видавничої спілки у Львові пропозицію підготувати до видання збірку її творів. Письменниця погодилася та одразу приступила до переписування текстів поезій та складання збірки. Але ця робота через стан її здоров'я йшла дуже повільно, про що вона висловилася у листі до письменниці О. Кобилянської: «Оце з тяжкою бідою берусь переписувати свої «пісні» для нового видання, та й робота ся йде, як з каміння...» [2, с. 112-113]. В упорядкуванні текстів для збірки брав участь відомий етнограф, літературознавець В. Гнатюк, який на той час був головним редактором Українсько-руської видавничої спілки. З листів Лесі Українки до В. Гнатюка видно, що спочатку поетеса, крім оригінальних поезій, прагнула включити до збірки переклади. Проте видавець порадив полишити їх до слушного часу. Свої нові поезії письменниця переписувала сама та надсилала до видавництва. Ті ж вірші, що вже друкувалися раніше в пресі, учений збирав і власноручно переписував, чим поетеса була приємно вражена: «...я чогось ніяк не сподівалась, що то ви самі маєте переписувати, і через те якимсь надто категоричним тоном давала свої розпорядки в сій справі, не беріть мені сього за зле» [3, с. 115-116]. Коректуру присланої їй верстки поетеса побажала робити самостійно, «бо таки автор має гостріше око» [4, с. 135]. У липні Леся Українка коректує частину збірки, а в серпні надсилає

остаточну коректуру до видавництва. Одночасно письменниця пише В. Гнатюку: «Відсилаю Вам останню форму коректи. Далі віршів додавати не буду – справді, книжка і так чимала – отже, се вже кінець» [5, с. 135].

І вже у жовтні 1899 р. у Львові накладом 1000 примірників вийшла у світ збірка «Думи і мрії», де об'єднано поетичний доробок Лесі Українки за сім років (1893-1899), що минули з часу видання першої книги віршів «На крилах пісень». До нової збірки увійшли поеми «Давня казка» й «Роберт Брюс», цикли «Мелодії», «Невільничі пісні» та «Відгуки».

Повідомлення про вихід у світ нової книги було опубліковано у «Літературно-науковому віснику» за жовтень 1899 р. [6, с. 250]. Найбільший серед сучасників Лесі Українки знавець і цінитель її поезії І. Франко у статті «Українсько-руська література і наука в 1899 р.», опублікованої у журналі «Діло» № 1 за 1900 р., зарахував збірку до кращих надбань української літератури за 1899 р. Також письменник у передмові до публікації віршів поетеси у чеському літературному науково-популярному журналі «Slovanský přehled» («Слов'янський огляд») зауважив, що «від часів Шевченкового «Кобзаря» Україна не відала кращої збірки поетичних творів ... кожне її слово має силу і пластику, тут що не строфа, то мистецьке степенування поетичного шляху» [7, с. 263]. На жаль, крім думки І. Франка, про збірку інших приємних відгуків від критиків не було чути.

За даними, що містяться у «Друкованому зведеному каталозі україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798-1923» [8, с. 163], сьогодні це рідкісне прижиттєве видання, крім Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова, зберігають у своїх фондах Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка, Одеська національна наукова бібліотека та Одеська ОУНБ ім. М.С. Грушевського.

За життя Леся Українка часто друкувала свої твори на сторінках періодичних видань. Зокрема, у фонді бібліотеки зберігається журнал «Рідний край» № 51/52 за 1906 р., де вперше було опубліковано її відомий вірш «Пророк» [9, с. 12]. У тому ж році на сторінках часопису «Вільна Україна» були опубліковані твори «Ізраїль в Єгипті» та «Напис на руїні», подані під спільною назвою «Єгипетські барельєфи» [10, с. 36-39]. Низка літературно-критичних статей була опублікована у російському журналі «Жизнь» [11, 12, 13, 14]. Участь Лесі Українки у цьому виданні була вимушеною і заробітчанською. Вона все життя мріяла мати самостійний заробіток, але поталанило їй тільки один раз, коли журнал «Жизнь» почав замовляти їй літературні огляди і виплачувати гонорари. Вимушеність такої роботи впливає з того, що Леся Українка покинула писати ці статті негайно після закриття журналу і більше до цього жанру ніколи не поверталася (вірші і драми вона писала без огляду на заробіток). Твори Лесі Українки за її життя публікувалися також у журналах «Дзвін», «Зоря», «Киевская старина», «Літературно-науковий вісник», газеті «Буковина» та інших часописах.

Становлять інтерес також видання, що були опубліковані після смерті письменниці. Серед них заслуговує на увагу збірка «Народні мелодії з голосу

Лесі Українки» [15]. Ще у дитинстві на поетесу справила могутнє враження та визначила її творчий шлях народна поезія. У селі Колодяжне, де росла Леся, цілорічно лилися мелодії. Кожне свято – родинно-побутове чи сезонне – супроводжувалося певними обрядами й, звісно, безліччю пісень.

Особливо письменниця захоплювалася оригінальними мотивами народних творів, оскільки вважала, що пісня без мотиву тільки наполовину жива. Свої погляди щодо необхідності записувати не тільки тексти, а й мотиви вона висловила у листі до етнографа М. Драгоманова: «мене дуже займають оригінальні мотиви сих пісень, їх же – я знаю добре – ніхто не записував» [16, с. 123]. Лише незадовго до смерті вона запропонувала своєму чоловікові К. Квітці, який займався вивченням народної музики, записати тексти та мелодії усіх народних творів, що їх вона засвоїла безпосередньо з вуст народу. Як він згадував пізніше, «...деякі тексти записала Леся і її брат Михайло коло 1890 року безпосередньо від волинських селянок і селян, але більшу часть Леся держала в пам'яті весь свій вік і продиктувала мені в кінці мая і початку червня 1913 року в Кутаїсі» [17, с. 63-64]. Найбільшу кількість мелодій К. Квітка упорядив та видав у 1917-1918 рр. у двох частинах під назвою «Народні мелодії з голосу Лесі Українки». Друга частина цього видання зберігається у фонді бібліотеки. Вона містить 103 мелодії, серед яких є ті, що, за словами письменниці, трудно було дістати, бо вони мало співалися і то більше поміж старих людей.

Заслуговують на увагу зібрання творів Лесі Українки, що вийшли у світ у 1920-1930 рр. Першою спробою зібрати разом всю творчу спадщину письменниці стали «Твори» у 7 томах [18], видані у 1923-1924 рр. Безпосередню участь у підготовці видання брав К. Квітка (як редактор, упорядник та автор приміток), який надзвичайно вболівав за уважне, по-науковому вибагливе ставлення до публікації текстів письменниці. По можливості завжди переглядав, корегував матеріал, перш ніж публікувати. У багатотомнику вперше творчий доробок Лесі Українки супроводжується змістовними примітками. Це видання надало чималий і серйозний матеріал для подальшого вивчення творчої спадщини письменниці та заклало основу наступних видань її творів. За свідченням сучасників, воно надзвичайно швидко розійшлося і вже у 1926 р. було цілком розпродане. У фонді бібліотеки зберігаються перший, третій та шостий томи цього видання.

Наступним важливим етапом вивчення творчої спадщини поетеси стали «Твори» під редакцією літературознавця Б. Якубського [19] (у фонді бібліотеки зберігаються перший та другий томи). Це видання має значні переваги порівняно з першим. Як зазначалося у рецензії, що була надрукована у журналі «Червоний шлях», № 12 за 1927 р., велику цінність у виданні мають примітки, що містять низку різноманітних пояснень, чимало варіантів на підставі рукописів Лесі Українки. У виданні подано шлях роботи над деякими поезіями, наведені й зіставлені думки різних дослідників про певний твір, пояснено окремі імена, що трапляються в поезіях, перекладено латинські вирази. Велику цінність мають портрети Лесі Українки, з них особливу увагу звертає вперше

опублікований портрет 12-літньої поетеси зі своїм братом Михайлом [20, с. 223].

Щороку з'являються нові видання творів Лесі Українки. Але найдорогоціннішими залишаються прижиттєві та перші посмертні видання, що давно вже стали раритетними. Сьогодні вони не тільки є бібліографічною рідкістю, а й становлять велику наукову цінність, оскільки у цих джерелах відбивається безпосередня воля автора щодо тексту і оформлення книг. Крім того, такі видання допомагають дослідникам та шанувальникам творчості Лесі Українки побачити поетесу очима її сучасників. Тому головне завдання бібліотеки зберегти ці рідкісні примірники та зробити їх доступними для наступних поколінь.

Список використаних джерел:

1. Українка, Л. Думи і мрії: поезії [Текст] / Леся Українка. – Львів: Українсько-руська видавнича спілка, 1899. – 123 с.
2. Українка, Л. До О. Ю. Кобилянської. 20 травня 1899 р. Берлін [Текст] / Леся Українка // Зібрання творів. В 12 т. Т.11. Листи (1898-1902) / Леся Українка. – Київ, 1978. – С. 109-113.
3. Українка, Л. До В. М. Гнатюка. 29 травня 1899 р. Берлін [Текст] / Леся Українка // Зібрання творів. В 12 т. Т.11. Листи (1898-1902) / Леся Українка. – Київ, 1978. – С. 115-116.
4. Українка, Л. До В. М. Гнатюка. 10 серпня 1899 р. Гадяч [Текст] / Леся Українка // Зібрання творів. В 12 т. Т.11. Листи (1898-1902) / Леся Українка. – Київ, 1978. – С. 134-135.
5. Українка, Л. До В. М. Гнатюка. 1 вересня 1899 р. Гадяч [Текст] / Леся Українка // Зібрання творів. В 12 т. Т.11. Листи (1898-1902) / Леся Українка. – Київ, 1978. – С. 135-136.
6. Мороз, М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки [Текст] / М. О. Мороз. – Київ : Наукова думка, 1992. – 630 с.
7. Франко, І. Леся Українка [Текст] / І. Франко // Твори. В 20 т. Т. 17. Літературно-критичні статті / І. Франко. – Київ, 1955. – С. 262-263.
8. Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України, 1798-1923. Вип. 1. 1808-1900 [Текст] / Нац. парлам. б-ка України. – Київ : Глобус, 1999. – 295 с.
9. Українка, Л. Пророк [Текст] / Леся Українка // Рідний край. – 1906. – № 51/52. – С. 12.
10. Українка, Л. Єгипетські барельєфи [Текст] / Леся Українка // Вільна Україна. – 1906. – № 3. – С. 36-39
11. Українка, Л. Два напрямлення в новейшій італійській літературі [Текст] / Л. Українка // Життя. – 1900. – № 7. – С. 187-214.
12. Українка, Л. Малорусские писатели на Буковине [Текст] / Л. Українка // Життя. – 1900. – № 9 – С. 122-132.

13. Українка, Л. Новые перспективы и старые тени [Текст] / Л. Українка // Жизнь. – 1900. – № 12. – С. 196-213.
14. Українка, Л. Заметки о новейшей польской литературе [Текст] / Л. Українка // Жизнь. – 1901. – № 1. – С. 103-123.
15. Народні мелодії з голосу Лесі Українки. Ч. 2 [Текст] / записав і упорядив К. Квітка. – Київ : [б. в.], 1918. – 229 с.
16. Українка, Леся. До М. П. Драгоманова. 2 січня 1892 р. Колодяжне [Текст] / Леся Українка // Зібрання творів. В 12 т. Т.10. Листи (1876-1897) / Леся Українка. – Київ, 1978. – С. 123-126.
17. Одарченко, П. Леся Українка і українська народна творчість [Текст] / П. Одарченко // Леся Українка : розвідки різних років / П. Одарченко. – Київ : Вид-во М. П. Коць, 1994. – С. 62-71.
18. Українка, Л. Твори [Текст] / Леся Українка. – Київ : Книгоспілка, 1923-1924.
19. Українка, Л. Твори [Текст] / Леся Українка ; за заг. ред. Б. Якубського. – Київ : Книгоспілка, 1927-1929.
20. Одарченко, П. [Леся Українка «Твори» : рец.] // Леся Українка : розвідки різних років / П. Одарченко. – Київ : Вид-во М. П. Коць, 1994. – С. 222-225.